

A forradalom exhumálása

Százezer „leprás”

Úgy látszik, 1956-tal is úgy vagyunk, mint annyi más történelmi eseménnyel: mindenkinek megvan a maga ötvenhatja. A nagy kérdés persze: miként módosulnak az utókor emlékezetében a történések, s hogy tetszik-e az egykori résztvevőknek a mai memorizálás és ünneplés módja vagy éppen a hirtelen emlékezetvesztés. Az események felidézésére, vagy ha úgy tetszik, kései szembesítésre kérte Gosztonyi Péter Svájcban élő történészt, Maléter Pálnét, a forradalom vezérőrnagyának özvegyét, Pozsgay Imre politikust és Eörsi István írórt Simkó János. Az október 23-án elhangzott *Lyukas zászló...* című műsor némileg rövidített és szerkesztett változatát adjuk közre.

Berecz, az adatszolgáltató

– Úgy tudom, ön szem- és fültanúja volt 1956-ban a Parlament előtt történt eseményeknek.

GOSZTONYI PÉTER: 1956. október 23-án reggel adtam le a laktanya-ügyeletési szolgálatot a Kilián György laktanyában és több tisztársammal együtt mentem haza, huszonnégy órás szolgálat után. Az Erzsébet hídnál fölültünk a 2-es villamosra, és oda már föltozkodtak rölapokat osztogató egyetemi hallgatók. Ilyet addig még nem láttunk. Elkezdtem olvasni, s egyszer csak azon veszem magam észre, hogy hirtelen csönd támad. Én pedig állok a Magyar Néphadsereg tiszti egyenruhájában és hangosan olvasom barátomnak a tizenhat pontot. Megdöbbenetek, ugyanakkor megörvendeztettek ezek a követelések.

Elhatároztuk: megnézzük a tüntetést. Le-

szálltunk hát a Kossuth Lajos téren, így éltem át a várakozást a Parlament előtt, a Nagy Imre-beszédet. A tömeg nagyon fegyelmezett, barátságosan várakozott, mire – hosszú idő után – Nagy Imre megjelent és elkezdett beszélni. Megszólította a tömeget, és – mint ismeretes – így kezdte: – Kedves Elvtársak! Aztán a hirtelen keletkezett néma csöndbe bekiabáltak: – Mi nem vagyunk elvtársak! Nagy Imre egy pillanatig várt, majd újrakezdte: – Barátaim! Óriási taps, éljenzés robbant ki. Az a bizonyos bekiabálás egyébként nem volt ellenséges. Ezt akkor én úgy fordítottam le magamban: hagyd az üres párdumát, beszélj hozzánk magyar nyelven. És ezt Nagy Imre tüstént megértette.

– Szóba került a fordulat lehetősége? Valóságos alternatíva volt az emberek beszédében, hogy ez így nem mehet tovább?

G. P.: Amíg az AVH nem tüzelt bele a védtelen tömegbe, amíg nem tombolt úgy, ahogyan tombolt a rádiónál és a Kossuth Lajos téren, addig még az ávéhásoknak sem

történt bajuk. Ez kezdetben békés forradalom volt. Senki nem tudta, amikor kiment az utcára, hogy ennyien vagyunk, akiknek nem kell ez a rezsim, akik ezt meg akarják dönteni. Hogy a jövőben mi legyen Magyarország sorsa, az még az emberekben nem alakult ki. Mi azt hittük némi naivitással, hogy itt majd afféle félszocialista, félpolgári demokrácia alakul. Az akkori jugoszláv, illetve osztrák példa lebegett előttünk. Az osztrák semlegességé. Az, hogy majd Bécs és Belgrád közti híddá válhatunk.

– Rádiobeszélgetésünk megkezdése előtt ön számomra igen meglepő megállapítást tett: korábban egyetlen hasonló történelmi forduló elbukását sem követte olyan mértékű megtorlás, vérengzés, mint 56-ot követően...

G. P.: Igen, ez így van, és ez engem nagyon megdöbbenett. Az ezt tanúsító rémületes számok csupán az elmúlt esztendőben kerültek napvilágra. Az MSZMP évtizedeken át nem volt hajlandó ezeket közölni. Az első adatszolgáltató – ha jól tudom – Berecz János volt, aki egy alig fellelhető budapesti folyóiratban közölte a nyolcvanas évek elején, hogy 1957. január 1-je és július 31-e között hetven embert végeztek ki – úgymond – ellenforradalmi cselekedetekért. 1988-ban volt alkalmam személyesen is beszélni vele erről, méghozzá furcsa környezetben, a Fehér Házban, talán lehallgatókészülékek „társaságában”. Számokat mondtam – négyszáz ember kivégzéséről volt szó? Ötszázról? Hatszázról? Igaz-e, hogy még 1962-ben is akasztottak fiatalokat azért, amit 56-ban tettek? –, és megkértem, hogy csak bólintson. Ötszáz és hatszáz között kezdett el bólogatni...

– Egybevetette-e valamiképpen Haynau rémuralmát az 56-os forradalom utáni időszak megtorlásaival?

G. P.: A kezembe került okmányok szerint az 1849-et követő bosszúhadjárat áldozatainak száma körülbelül százra rúghatott.

– És akkor mindegyik kivégzésre úgynevezett bírósági ítélet alapján került sor?

G. P.: Csupán bírósági ítéleteket említhetek, a bosszúállás más módjainak legnagyobb részéről ugyanis természetesen nincsen okmány. Az mindenesetre tény, hogy a százharminchárom napos tanácsköztársasági kommunista uralom idején százharmincegy embert végeztek ki. Tehát szinte minden napra

Gosztonyi Péter: „Mi azt hittük, hogy itt majd afféle félszocialista, félpolgári demokrácia alakul”

Maléter Pálné: „Úgy érzem: valahogy 56-ot el akarják hallgatni”

jutott egy ember. A Horthy-korszak első éveire eső fehérterror, a különítményesek garázdálkodása idején nem voltak ítéletek, akkor az embereket egyszerűen elhurcolták és meggyilkolták. A mintegy ezer áldozat közül öt-száz-öt-százötven neve ismeretes (Horthynak minderről tudomása volt, és csak megkésve lépett közbe). Bírósági úton a Horthy-időszakban hetvenegy embert végeztek ki.

1945 után, a népbírósági korszakban, a háborús bűnösök felelősségre vonása során száznolcvankilenc ember végezte életét bitófán, illetve kivégzőosztag előtt. Ezek legnagyobb része olyan nyilas pártszolgálatos volt, aki bizonyíthatóan gyilkolt. A népi demokrácia 1949 és 1956 közötti történetében kivégzettek számát csak becsülni tudjuk. Az általam ismert adatok szerint ez körülbelül négyszázra tehető.

Az 56-os forradalom idején huszonhét embert lincseltek meg az országban. 1956 decemberében Kádárék meghirdették a statáriumot, attól kezdve 1961-ig öt-hatszáz embert végeztek ki – köztük sok fiatalot, nem kevés nőt – vérbírói segédlettel. Ugyanakkor húsz-huszonöt ezer embert ítéltek hosszú börtönbüntetésre, és mintegy tízezer embert internáltak. És ezek az emberek hiába ülték le büntetésüket – ügyük nem zárult le úgy, mint bármelyik, valamire való civilizált országban –, a börtönviseltek és más „gyanúsak” mindvégig „pettyesek” maradtak. S az ilyen, „leprásnak” minősített emberek számát több mint száz-ezerre teszem. Ha a Nyugat nem avatkozik bele ebbe, illetve, ha nem megy végbe a csodaszámú fordulat, az MSZMP bosszúhadjárata folytatódott volna, hetediziglen.

Ébredés ágyúszóra

– Mielőtt bekapcsoltam volna a magnót, ön megjegyezte: Maléter Pál nem volt kommunista.

MALÉTER PÁLNÉ: Száz százalékgig demokrata volt és ízig-vérig katona. Ezt otthonról hozta. 1946-ban belépett a pártba, mert talán úgy gondolta: ez az a párt, amely a maga eszméit csakugyan megvalósítja. Azonban rájött arra, hogy ez nem következett be. Én természetesen nagyon féltettem. Mindig könyörögtem, hogy jöjjön haza. Amikor október 30-án vagy 31-én előléptették vezérőrnaggyá, ijedten megkérdeztem: – Mondd, Pa-

li, mi lesz még belőled? Erre nevetve azt válaszolta: – Egy kis szerencsével a műszaki kiegészítő alakulatok parancsnoka. Nem akart pozíciót, a helyzet hozta ezt magával. Amikor a miniszterséget vállalta, abban a meggyőződésben tette ezt, hogy tehet valamit a forradalom győzelméért és az oroszok kivonulásáért. Sajnos, nem volt szerencséje: nem maradt a műszaki kiegészítőknél.

– **November 3-án Maléter Pál Tökölre ment, hogy a szovjet katonai vezetőkkel tárgyaljon. Tud-e bővebbet is erről?**

M. P.-NÉ: Délután még boldogan újságot, hogy az oroszok mindenbe belementek a kivonulást illetően. A tárgyalások folytatásának helyéül és időpontjaként a szovjetek Tökölre, és este tíz órát jelölték meg. Könyörgve kértem, ne menjen ki, de ő azt válaszolta: – Mindenképpen oda kell mennem. Most nem számíthat sem a család, sem a feleség, senki. Ez a kötelességem... Mielőtt elindultak volna, még beszélünk telefonon, aztán én is csak a hajnali ágyúszóra ébredtem.

– **Legközelebb pedig csak 1957-ben láthatta férjét – börtönben.**

M. P.-NÉ: Öröm volt, de rettenetes élmény is géppisztolyos pufajkások közt áthaladva meglátni őt. Szemben ültünk egymással, a nyomozó kettőnk közé helyezkedett. Az első pillanatokban a meghatottságtól nem tudtunk szólni, de ez az ember megszólalt és közölte: a hallgatás is beleszámít az engedélyezett húsz percbe.

– **Ön – úgy tudom – a rádió és az újságok híradása alapján értesült arról, hogy Maléter Pálakat kivégezték...**

M. P.-NÉ: Majdnem az utcán ért az ítélet végrehajtásának híre 1958. június 17-én. Ha nővéremék nem rohannak át hozzám taxival – mert ők ezt már hallották a reggeli hírekben –, valóban így értesültem volna erről. Amikor rám ömlött ez a tény, egyszerűen nem akartam elhinni. És eleinte sok momentum alattámasztotta vélekedésemet. Üzentek a temetőből, hogy ne higgyem el, hiszen aznap nem is volt temetés a 301-es parcellában.

Harminchárom év után tudtam meg, hogy jól tudták, mert először a börtönudvaron temették el, és csak két-három év múlva vitték ki őket, nagy titokban a 301-es parcellába. Sokáig azt hittem, valójában mint jól képzett fiatal katonát, kivitték a Szovjetunióba és ott felhasználják a tudását. Az exhumálásakor azonban végleg be kellett látnom, hogy ez a

remény önámítás volt. Én tehát igazán 1989-ben tettem el az uramat. 1989. június 16-án úgy éreztem, hogy Maléter Pál és a többi sok száz ember halála nem volt hiábavaló. Ma nem vagyok ebben egészen biztos, nem tudom, ki merjem-e ezt mondani, de úgy érzem: valahogy 56-ot el akarják hallgatni. Éppúgy, mint korábban, majd három és fél évtizeden át.

Leleplezés a 168 órában

– Gondolom, nemcsak a rádióhallgatók, hanem az ön számára is különösen emlékeztető 1989. január 28-a, amikor a 168 óra adásában a politika által előbb ellenforradalomnak, majd 56-os eseményeknek titulált forradalmat ön először népfelkelésnek nevezte. Volt-e olyan, október 23-ához kapcsolódó személyes élménye, amely végül is kimondatta önnel ezt a szót?

POZSGAY IMRE: Sok ilyen élményem van. Felnőtt fejjel, de mégiscsak nagyon ifjan éltem meg 56 napjait. Zavarba ejtő volt, mert éppen azokban a napokban személyes gondjaim is megszorodtak. Ötödéves egyetemistaként lekerültem Kecskemétre, munkavállaló lettem, és éppen házasságkötésre készültem. Eredetileg november 3-ára volt kitűzve az esküvőnk. A sors, a felkelés és a hadak vonulása azonban szétszakított bennünket ezekre a napokra. Miközben én tájékozódási pontjaimat kutattam, egyszerűs mind nagy-nagy szerelemről hajtva, a páromat is kerestem azokban a napokban.

Egyebek között ez is oka lehetett annak a zavarnak, amely sokáig nem múlt el belőlem 56-ot illetően, hiszen a kezdeményezés igazságát már 1953 után elismertem. Vártam is valamilyen sorsdöntő fordulatot az ország életében, de megrémített, ami történt. Mindent egybevetve: én a fegyveres zaj elülte után elfogadtam az 56-ról adott hivatalos értékelést. Sőt, miután ez meggyőződésemmé vált, még igazolásokat is kerestem arra, hogy itt ellenforradalom történt. A tévedés alól tehát nem menthettem fel magamat.

Miután azonban mindazt, ami történt, nagyon személyesen éltem meg, végül mégiscsak el kellett jutnom a történelmi hamisság, hamisítás leleplezéséig. Így hát 1989. január 28-án a 168 órában, részben személyes okokból, té-

Pozsgay Imre: „A tévedés alól nem menthettem fel magamat”

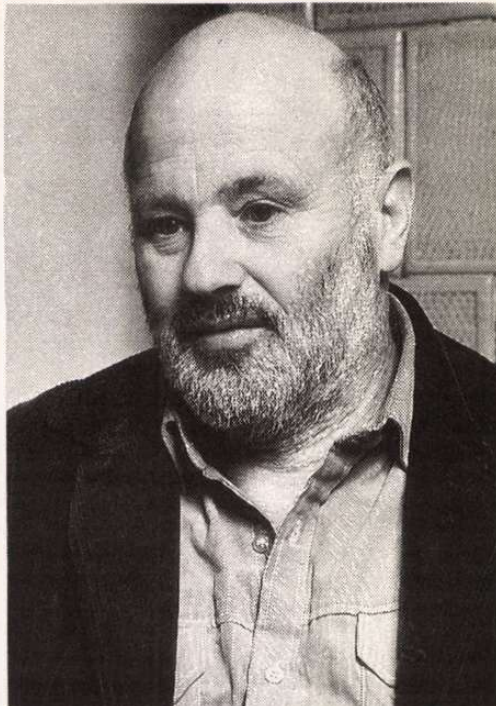
védeim korrekciójával álltam elő, részben politikai feladattal. Történelmileg bizonyára az utóbbi a fontosabb. Ha jól emlékszem, az előző napon tárgyaltuk az úgynevezett történelmi albizottságnak az elmúlt negyven esztendő elemző tanulmányát. Abban, ha kissé körülményesen is, de kimondatott: 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés volt Magyarországon. Előttem ez akkor már nem volt kétséges. Ha tehát én a párt, illetve a kormány egyik vezetőjeként kimondom azt, amit kimondtam, az megbénítja az uralmon lévő pártot. De akartam is, hogy megbénuljon, s így elháruljon az akadály a békés átmenet útjából.

Ez a bejelentés tehát nem az újdonságával hatott, hiszen a nép addig is forradalomként emlegette 1956-ot. A bejelentés lényege az volt, hogy annak a pártnak, amely arra építette egész politikáját, hogy levert egy ellenforradalmat, és törvényesítette a szovjet beavatkozást ezzel a hivatkozással, e révén megszűnt minden törvényes alapja.

Ünneplés a börtönben

– Ön kijelentette, hogy 1991. október 23-án semmiféle közszereplést nem vállal. Úgy gondolom, elég nyomós ok kellett ahhoz, hogy így döntsön.

EÖRSI ISTVÁN: Ha erre a kérdésre felelek, máris önellentmondásba bonyolodom, hiszen mégis beszélek róla. De hát ellentmondások nélkül hova jutnánk... Így hát felelek a kérdésre. Soha nem érdeklődtem az állami ünnepek iránt, sőt, mondhatni, már gyerekkorom óta inkább viszolygás fogott el ilyenkor. Tavaly is kattant valami bennem. Azon a szép, temetői ünnepségen, ahol jelen voltak az előkelőségek, megvolt a protokoll meg a rendőrkordon. Pontosan nem is tudom, hogyan történt, mert undoromban elfelejtettem. Akkor eszembe jutott: ha valamelyik akasztott ember özvegye éppen most akarná férje sírját megkoszorúzni, nem jutna oda, elkergetnék. Ez az egyik oka annak, amiért nem szeretnék többször október 23-i ünnepségeken részt venni. Pedig mint afféle börtöntöltelék, gyakran hívnak még most is, hogy „meséljek” élményeimről. Úgy döntöttem, hogy ezt sem teszem. Van azonban még egy okom erre: azért viszolygok ugyanis az állami ünnepektől, mert hazugnak érzem őket. Úgy érzem, ez az élet, amelyet most élünk, nagyon távol áll 56-tól és eszményeitől. És Magyarországon egyetlenegy olyan politikai erő és mozgalom nincs – hangsúlyozom: nemcsak a kor-

Eörsi István: „Október 23-át igazából csak börtönéveimben ünnepeltem”

mánypártra gondolok –, amely valóban valószínűleg 56 örökségét.

– Mit kell vagy kellene vállalni 1991-ben 1956-ból?

E. I.: Még azt sem állítom, hogy 56 úgy, ahogy van, legfontosabb vonásaiban ma reálisan vállalható. 56 ugyanis annyiban volt nemzeti fölkelés, amennyiben a szovjetek kivonulását követelte. Különben inkább szociális forradalom volt, mégpedig baloldali irányzatú. 56-ban nem akadt olyan erő (és én a munkástanácsokat nagyon jól ismertem, az egyetemistákat is), amely például ne óhajtotta volna a gyárak köztulajdonát – nem megtartani, hanem megteremteni. Nem állítom, hogy ez az elképzelés mindmáig időszerű volna. De az a mód, ahogyan a lakosság érdeklődését elriasztják a politikától; ahogy a reményét is elveszik annak, hogy a dolgozó rétegeknek valaha is közük lehessen egyrészt az ügyek intézéséhez, másrészt a tulajdonlathoz – és ebben minden jelentős politikai erő szerepet játszik –, egyszerűen alkalmatlanná teszi számomra 56 nyilvános ünneplését. Megünneplem inkább magamban.

– Néhány ünnep – köztük nemzeti ünnepeink – metamorfózisát már volt szerencsénk nyomon követni. Az ünnep igazából akkor lehet ünnep, ha egyszermind nagyon személyes. Lehet-e egyáltalán „központi-lag” ünnepleni?

E. I.: Olyan időszakokban lehet, amikor előtérbe kerülnek azok a sorskérdések, feladatok, problémák, amelyek az ünneplendő korban is előtérben voltak.

– Gondolom, nem azt akarja mondani, hogy 1991-ben nincsenek ilyenek...

E. I.: Attól tartok, hogy most nincs ilyen. Lehetne, de nem törhet felszínre, mivel 56 – ne kerüljünk a kását – irányát tekintve valóban szocialista forradalom volt. Nemcsak azért, mert vezetői – akiket most valószínűleg, részben legalábbis, mindenféle justitiákkal sújtának – kommunisták voltak (mind Nagy Imre, mind Losonczi, mind pedig Donáth, tehát nem csupán szocialisták), hanem azért is, mert nem akarták visszaállítani a kapitalizmus semmilyen formáját.

1956-nak tehát eleve valamiféle szocialista perspektívája volt. Most ez, mint ismeretes, teljesen időszerűtlen. Nem akarom, persze, ezeknek a törekvéseknek az igazságát kétségbe vonni, hiszen például az esélyegyenlőségre való törekvés olyan ősi emberi vágy, amelyet a divatok nem fognak tartósan megváltoztatni. Ám most olyan célok kerülnek – részben jogosan – előtérbe, mint mondjuk a piacgazdaság, a reprivatizálás. Magam is úgy gondolom, privatizálás és piacgazdaság nélkül még inkább ebek harmincadjára jutnánk. De azért nem párosodik be a szemem, ha a piacgazdaság szót kimondom, hisz tudom, ez olyan kegyetlen és iszonyatos veszéllyel járó folyamat, amelyben a kiszolgáltatottak, a szegények végveszélybe juthatnak. Tehát egyáltalán nem lelkesen említem ezt a szót, hanem szükségszerűségként.

– Az ideológia – legyen akár hivatalos, akár nem hivatalos – mindig egy kicsit eufemisztikusan beszél az ünnepről. Egy volt „börtöntöltelék” hogyan ünnepli meg október 23-át?

E. I.: Mivel nem vagyok szentimentális, úgy gondolom, október 23-át igazából csak börtönéveimben ünnepeltem. Mert akkor nem lehetett elfelejteni, hiszen dupla órséget állítottak, hangosabban üvöltözték, mint máskor, kegyetlenebbül bántak velünk. S ez a foglyokban ellenkező irányú dühöt és vágyat fejlesztett ki. Minden október 23-án verset írtam például, vécépapírra... A forradalom tehát számomra nem egyetlen emléknapot jelent, hanem életemnek azt a néhány napját, amely lényegében meghatározta további viselkedésmódomat, hűségemet, vágyaimat, sőt még irodalmi törekvéseimet is. Nem hiszem, hogy különösebben ünneplem ezután ezt a napot. Hacsak nem tesznek ismét olyan dühössé a hivatalos aktusok, mint régen, a börtönidőkben az üvöltöző „emlékzettetések”.

SZERETNÉ TUDATNI A VILÁGGAL, HOGY MEGNYÍLT AZ ÖN PANZIÓJA?

SZERETNÉ ÜZENNI SZERETTEINEK NÉVNAPJUKRA, SZÜLETÉSNAPOJUKRA, KARÁCSONYRA ÉS ÚJÉVRE?

UGYE JÓ LENNE, HA A HATÁRON TÚL MEGTUDNÁK, HOL VANNAK A LEGJOBB MAGYAR ÉTTERMEK, ÜZLETEK?

HIRDESSZEN KANADA ÉS ÉSZAK-AMERIKA LEGNAGYOBB MAGYAR NYELVŰ HETILAPJÁBAN, A

MAGYAR ÉLETBEN

Cím: 21. Vaughan Road
APT. 201.
TORONTO M6G 2N2
KANADA

Budapesti telefonszám:
113-7020
133-5950
Mellékek: 31-66, 31-64

juta

JUTA • SPORTOS ELEGANCIA • BUDAPEST, ERZSÉBET (volt Lenin krt.) 20.

ÓRIÁSI EZÜSTVÁSÁR!

Rendkívül olcsó grammákkal.

Drágakövekkel,
zafir, smaragd, rubin.

ELEGÁNS ÓRÁK
nagy választékban.

Juta a csúcsmínőség